

Afet Yönetiminde Pozitif Yükümlülüklerin Kapsamı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eksenli Özel Önlemlerin Değerlendirilmesi

Zülfiye YILMAZ YAMAÇ*

Bu makale hakem incelemesinden geçmiştir ve TÜBİTAK – ULAKBİM Veri Tabanında indekslenmektedir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı. zulfiye.yilmaz@bilkent.edu.tr, **ORCID:** 0000-0001-9568-6372

Makale geliş tarihi: 31 Mart 2023 **Makale kabul tarihi:** 15 Ağustos 2023

Atıf önerisi: Yılmaz Yamaç, Zülfiye. “Afet Yönetiminde Pozitif Yükümlülüklerin Kapsamı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eksenli Özel Önlemlerin Değerlendirilmesi.” *Ankara Barosu Dergisi* 81, (Deprem Özel Sayısı-I Kamu Hukuku Ekim 2023): 441-465. **DOI:** 10.30915/abd.1380973

AFET YÖNETİMİNDE POZİTİF YÜKÜMLÜLÜKLERİN KAPSAMI VE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ EKSENLİ ÖZEL ÖNLEMLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

ÖZ

Afetler meydana geldiği alanlarda farklı hak ihlallerine yol açabilmektedir. Afet öncesinde süregelen eşitsizlikler, afetin meydana getirdiği zararın ağırlaşmasına neden olabilmektedir. Yapısallaşmış eşitsizlik durumu öte yandan haklara eşit erişimin zorlaşmasına ve insan hakları ihlali olarak toplumsal cinsiyet temelli şiddetin derinleşmesine zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle afet yönetimi, toplumsal cinsiyet eşitliğini dikkate alan bütüncül yaklaşımı gerektirmektedir. Bu çalışmada, afet yönetimine toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımı, uluslararası insan hakları hukukundan kaynaklanan pozitif yükümlülükler ışığında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler:

afet yönetimi

pozitif yükümlülükler

toplumsal cinsiyet eşitliği

şiddet

insan hakları

THE SCOPE OF POSITIVE OBLIGATIONS IN DISASTER MANAGEMENT AND ASSESSMENT OF SPECIAL MEASURES RELATED TO GENDER EQUALITY

ABSTRACT

Disasters may cause different violations of rights in the areas they occur. Ongoing pre-disaster inequalities might exacerbate the damage in the event of a disaster. The state of structuralized inequality, on the other hand, might result in deepening of gender-based violence as a human rights violation along with inability to enjoy equal protection of law which embodies inequality in the access to justice. Therefore, disaster management requires an integrative approach for gender equality. Within this article, gender equality aspect of disaster management will be discussed in the light of positive obligations arising from international human right law.

Keywords:

Disaster management

positive obligations

gender equality

violence

human rights

GİRİŞ

6 Şubat 2023'te meydana gelen ve Türkiye'deki on bir ilde yıkıcı sonuçlara neden olan deprem; insan, malvarlığı, çevre, kültür ve tabiat varlıkları ile hayvanları da içeren, yoğun kayıplara neden olmuştur. Bir doğa olayı olarak depremin afete dönüşmesi ve şiddetinin yarattığı tahribat bilançosunun ağırlaşması; bilimsel-teknik önlemlerdeki eksiklikler yanında, kamu yönetiminde hukuk devleti ve hesap verebilirlik ilkelerinin gördüğü zarar ile doğrudan bağlantılıdır. Tarihsel güç ilişkilerinin yansıması olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği; doğal, insan ya da teknoloji kaynaklı afetlerde daha da derinleşmektedir. Zira olağan dönemde maddi eşitliğe erişmek için özel geçici ya da sürekli önlemleri gerektiren toplumsal cinsiyet eşitsizliği, afet durumunda ortaya çıkabilen fiziksel, ekonomik, psikolojik şiddet pratikleri nedeniyle, haklara erişim önünde bir engel olan fiili ya da hukuki kırılganlık halini güçlendirmektedir.

Bu çalışma kapsamında benimsenen toplumsal cinsiyet yaklaşımı; kadınlık ve erkeklik rollerinin toplumsal olarak kurgulandığını, rollerin yansıması olan sorumluluk ya da varlık biçimlerinin biyolojinin ve doğanın bir gereği değil; tarihsel, sınıfsal, toplumsal, kültürel ya da coğrafi koşulların ve yapılaşmış eşitsiz güç ilişkilerinin sonucu olarak suni olarak tanımlandığını dikkate almaktadır.^[1] Toplumsal cinsiyet; doğumda belirlenmiş biyolojik ikili cinsiyet rejimi dışında bırakılan cinsiyet kimlikleri ve heteronormativite dışında kabul edilen cinsel yönelimler bakımından öngörülen rol ve davranış biçimlerini de kapsamaktadır. Maddi eşitlik anlayışını gerektiren toplum cinsiyet temelli eşitlik bu dinamikleri dikkate alan politikaları gerektirir. Öte yandan bu çalışma kapsamında yer verilen uluslararası hukuk belgelerinde ve içtihadta, afet yönetiminde kapsayıcı bir toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımının henüz olgunlaşmadığını da baştan not düşmek gerekir.

Bütüncül bir yaklaşımı gerektiren teknik afet yönetiminin aşamaları, insan haklarının korunması ve gerçekleştirilmesi amacına yönelik pozitif yükümlülüklerin kapsamının tespiti bakımından hukukçular açısından da yol göstericidir. Bu makalede, uluslararası hukuk ve denetim mekanizmalarının güncel içtihadı ışığında, afet yönetimindeki pozitif yükümlülüklerinin

[1] “General Recommendation No. 35 on Gender-based Violence Against Women, Updating General Recommendation No. 19,” CEDAW, 2017; Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi, 2011, m.3.

toplumsal cinsiyet alanındaki görünümünün aktarılması ve sonuç bölümünde Türkiye özelinde değerlendirmelere yer verilmesi amaçlanmaktadır.

I. AFET YÖNETİMİNDE POZİTİF YÜKÜMLÜLÜKLER VE TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI YAKLAŞIMIN GEREĞİ

Devletlerin hak ve özgürlükler bağlamında sorumluluk alanı; haklara saygı, bunları koruma ve gerçekleştirme yükümlülüğü bağlamında negatif ve pozitif yükümlülükler olarak gündeme gelmektedir.^[2] Öte yandan hakların bütünselliği ve birbiriyle ilişkisi^[3] ile insan hakları denetim mekanizmalarının hakların yaşayan özünün korunması bağlamında genişlettiği koruma kalkanı, negatif ve pozitif yükümlülükler alanını bütüncül değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Afetler söz konusu olduğunda ise kamu gücünden beklenen pozitif yükümlülükler, tehlike yaratan bir durum nedeniyle hakların korunmasına yönelik alınması gereken maddi ve usuli tedbirleri ifade etmektedir.^[4]

Afet yönetiminin teknik aşamalarının hazırlık, müdahale ve rehabilitasyon etaplarından oluştuğu kabul edilmektedir.^[5] Hazırlık aşaması, farklı afet türleri açısından özelleştirilebilmekle birlikte; potansiyel risklerin tespiti, zararın azaltılması ve nihayet yıkımın önlenmesini içeren bir dizi önlemi gerektiren pozitif yükümlülükler alanından oluşmaktadır. Kentsel planlama, imar düzenlemeleri, yapı denetimi, iş güvenliği, çevre ve halk sağlığı, kültür varlıklarının korunması amacıyla kamu hizmeti ve kolluk faaliyetleri yanında afet eksenli politikalar gerektiren bütünleşik afet yönetimi; merkezden ve yerinden yönetim esasına dayalı olarak faaliyet gösteren kamu idarelerinin hazırlık aşamasından itibaren sürekli ve işbirliği içerisinde hareket etmesini beklemektedir. Deprem risk haritalarının oluşturulması ve risk azaltma

[2] Jean-François Akandji-Kombe, *Positive obligations under the European Convention on Human Rights* (Belçika:Council of Europe, 2007).

[3] Vienna Declaration and Programme of Action, Birleşmiş Milletler, 1993.

[4] Silva Venier, "Positive Obligations under Human Rights Law to Protect against CBRN Risks," içinde *International Law and Chemical, Biological, Radio-Nuclear (CBRN) Events: Towards an All-Hazards Approach*, ed. Andreas de Guttery, Micaela Frulli, Federico Casolari, and Ludovica Poli (Leiden: Brill, 2022), 481-500.

[5] Sümeyye Kahraman, Erkan Polat, Burak Korkmazıyürek, "Afet Yönetim Döngüsündeki Temel Kavramlar," *Avrasya Terim Dergisi* 9, no.3 (2021): 7-14.

planlarının yapılması; riskli binaların tespiti, güçlendirme, tahliye, yıkım ve yeniden inşası; afet riskine karşı sigortalama gibi tedbirler, pozitif yükümlülüklerin maddi alanına dahil önleme tedbirleridir.^[6] Afet yönetiminde kamu idareleri yanında üçüncü kişilerin sorumluluğu da gündeme gelebildiğinden, insan haklarının yatay etkisinden^[7] kaynaklı önlemleri de bu başlığa dahil etmek gerekecektir.

Pozitif yükümlülükler bağlamında hazırlık aşamasında gündeme gelen bir diğer maddi boyut, halkın potansiyel tehlikeler bakımından bilinçlendirilmesi ve önlem almaları için haberdar edilmesidir. Toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler bu aşamadan itibaren, afet yönetimine katılım hakları temelinde somutlaşmaya başlamaktadır.

Afet halinde müdahale ve müdahaleden sonra ilgili alanın ve öznelere iyileştirilmesi/rehabilitasyonu; kişilerin kurtarılması ve yaşam hakkı, gömülme hakkı, barınma/konut, sağlık, şiddetin her türüne karşı güvenlik, sosyal yardım sistemi, çevre ve hayvanların korunması, etkili başvuru hakkı gibi ve bunlarla sınırlı olmayan birçok hak ve özgürlükle ilgili kısa, orta ve uzun vadeli pozitif yükümlülükleri beraberinde getirmektedir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının (“BM/UNDP”) verilerine göre, afetler meydana geldikleri alanda herkesi etkilemekle birlikte, kadınlar ve çocukların afetlerden zarar görme ve ölme oranı erkeklere kıyasla on dört kat fazladır.^[8] Meydana gelen zarar; patriyarkal değerler sisteminin yarattığı tarihsel- kurumsallaşmış ayrımcılık çerçevesini derinleştirebildiği gibi, bir ayrımcılık ve kötü muamele biçimi olarak şiddetin etkisini arttırabilmektedir. Fiziksel, ekonomik, ruhsal, dijital biçimleri olan güncel şiddet olgusu ise hak ve özgürlüklere erişimin önünde temel sorundur. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesinin (“CEDAW/CEDAW Komitesi”) 35 Numaralı Tavsiye Kararı, afetleri toplumsal cinsiyet temelli şiddetin nedenleri

[6] Bilkent Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi, *10 İlde Deprem Nedeniyle Gündeme Gelen Hak İhlallerinin Giderilmesi İçin Anayasa ve İdare Hukuku Kapsamında Sorumluluk*, (Ankara: Şubat 2023), 19-32.

[7] Lane Lottie, “The Horizontal Effect of International Human Rights Law in Practice,” *European Journal of Comparative Law and Governance* 5, no.1 (2018): 5-88.

[8] “Gender and Disasters,” UNDP, erişim 16 Ağustos 2023, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/latinamerica/7Disaster-Risk-Reduction—Gender.pdf>.

arasında saymaktadır (Para. 14).^[9] Bu bağlamda afetlerde toplumsal cinsiyete kör bir şekli eşitlik yaklaşımı yerine, maddi eşitlikçi kamu ve hukuk politikaları zorunludur.

Günümüzde antroposenik aktivitenin yoğunluğu ve neoliberal politikaların doğa üzerinde yarattığı tahribatın ekokırımına dönüşmesi nedeniyle, deprem gibi temel olarak doğal afet kategorisinde yer alan olaylar, insan kaynaklı afete dönüşmektedir. Bu nedenle de sorumluluğun kusur sorumluluğu ekseninde değerlendirilmesi anlayışı^[10] hakimdir. Ekolojik tahribatın toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile bütünleştiği ve hatta benzer dinamiklere tabi kılındığı noktada ise kesişimsel, hegemonik bir rejim karşımıza çıkmaktadır.

Doğa-insan arasında yaratılan düalizmin çıktısı olan ekolojik yarık^[11] ile kadının doğaya ait kılınması ve ikincil konumuna dair tarihsel yaklaşım, doğa ile kadının patriyarkal kültür, iktisat ve hukuk düzeninde hiyerarşilere tabi kılınmasını ve uğranılan zararın da ikincil olarak değerlendirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle doğa ve toplumsal cinsiyet odaklı yıkımın arka planında yer alan baskı, sömürü, yabancılaşma pratiklerinin^[12] ortaya çıkardığı eşitsizliğin afet halinde yapıbozumu ve onarımı zorlaşmaktadır.

Ekosistemsel dengeler ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini birlikte gören afet yönetim hukukunu ancak 1990 sonrasındaki belgelerde görmekteyiz. Yoksul ülkelerdeki dezavantajlı grupların ve kadınların afet yönetiminde güçlendirilmesine dair ilk yumuşak hukuk (“soft law”) belgesi, 1994 tarihli BM Yokohoma Strateji ve Eylem Planıdır.^[13] Afet risk azaltma stratejileri, erken uyarı sistemleri, eğitim ve bilginin yönetimi dahil afet yönetimindeki karar alma süreçlerine toplumsal cinsiyet perspektifinin dahil edilmesi ise BM Hyogo Çerçeve Belgesi^[14] ile mümkün olmuştur. Afet risklerinin

[9] “General Recommendation No. 35,” CEDAW, 2017.

[10] Danıştay 6. Daire, E. 2002/549, K. 2004/2628, 27.04.2004.

[11] John Bellamy Foster, Brett Clark, Richard York, *The Ecological Rift: Capitalisms War on the Earth*, (New York: NYU Press, 2010).

[12] Val Plumwood, *Feminism and the Mastery of Nature*, (New York: Routledge, 1983), 19-40.

[13] “Yokohama Strategy and Plan of Action for a Safer World,” UN, 23/05/1994.

[14] “Report of the World Conference on Disaster Reduction,” UN, 18-22/01/2005.

azaltılmasına dair BM Sendai Çerçeve Belgesi ise 2015-2030 arasında uluslararası, ulusal ve yerel düzeydeki afet yönetimi politikalarında aşamaları somutlaştırmıştır. Belge; afet riskinin grup ve bireyler üzerinde yaratabileceği kırılabilirlik, kapasite sorunu ve çevre üzerindeki etkisinin doğru analiz edilmesini; ekonomik, sosyal, sağlık ve kültür alanlarında dayanıklılık ekseninde kamu ve özel sektör politikaları oluşturmayı; etkili kurtarma ve rehabilitasyon ile hazırlıktan yeniden inşaya kadar olan süreçte kadınların ve engellilerin toplumsal cinsiyet adaleti (“gender-equitable”) ve evrensel erişilebilirlik (“universally accessible”) ilkeleri ekseninde sürece dahil edilmesini salık vermektedir.^[15] Sendai metni, toplumsal cinsiyet eşitliğine bütüncül yaklaşımı öne çıkaran uluslararası insan hakları hukuku belgelerinin pozitif yükümlülükler kapsamında özel önlemler terminolojisi ile afet yönetimi arasında köprü kurmaya yardımcıdır. Bir sonraki bölümde denetimde bu bağı örnek kararlar ışığında somutlaştıracacağız.

II. İNSAN HAKLARI HUKUKUNDA AFET YÖNETİMİ

Çalışmanın bu kısmında, deprem ve diğer afet türlerinde öncelikle ihlali gündeme gelen yaşam, sağlık ve çevre hakkı ekseninde eşitlik politikalarının uluslararası hukuk mevzuatına yansıdığını; afetlerden kaynaklanan hak ihlali iddialarının denetim mekanizmaları önüne taşındığını görmek mümkün olacaktır. BM sözleşmeleri ve bunların uygulamasında afet-toplumsal cinsiyet eşitliği ilişkisi ilk uğraşımız olacaktır. Ardından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (“AİHM”) kararlarında, toplumsal cinsiyet temelli şiddete karşı pozitif önlemlerin afet yönetimi alanına aktarılacak boyutlarına değineceğiz.

A) BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI SİSTEMİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET VE AFET YÖNETİMİ BAĞI

Belirtmek gerekir ki; Türkiye'nin de taraf olduğu BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme, doğal afetlerde koruma ve güvenlik önlemlerine dair açık pozitif yükümlülük getiren (m.11) yegane sert hukuk metni olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal yaşama eşit katılım önünde bariyer olabilen engellilik hali, afet öncesi ve sonrası bakımından özel tedbirleri gerektirmektedir. İnsan

[15] “Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015- 2030,” UN, 14-18 Mart 2015.

Hakları Yüksek Komiserinin ilgili maddeye ilişkin 2015 raporunda^[16] afet öncesinde makul düzenleme (“reasonable accomodation”) ilkesi doğrultusunda, engellilik kategorilerine uygun acil uyarı sistemleri geliştirilmesine, afet sonrasında ise evrensel tasarım (“universal design”) ilkesine uygun barınma, eğitim ve yeniden inşa gereklerine vurgu vardır. Afet yönetiminde toplumsal cinsiyet ve engellilik durumunu göz ardı etmek ise katmerli şiddet ve ayrımcılık nedeni olarak not edilmiştir.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin 14 Numaralı Genel Yorumu^[17] sağlık hakkı temelinde pozitif yükümlülükler kapsamında, hakka erişimde kabul edilebilir standartları belirlerken; toplumsal cinsiyet ve yaşam döngüsü gerekliliklerine vurgu yaptığı gibi, acil tıbbi yardım sistemlerinin kurulmasını afet müdahale ve yardım aşamalarının zorunlu unsuru olarak tanımlamaktadır. BM İnsan Hakları Komitesi, 2019 tarihli yaşam hakkına ilişkin 36 Numaralı Genel Yorumu^[18] ile, daha önce bu hakka ilişkin kurulan çerçeveyi afet yönetimi ve toplumsal cinsiyet bağına doğru genişletmiştir. Çevresel tahribat, iklim krizi ve sürdürülebilir olmayan kalkınma politikalarının mevcut ve gelecek nesillerin yaşam hakkına karşı en önemli sorun olduğunu vurgulayan belge, afet planlarının hazırlanması aşamasında kamusal bilgiye erişim yanında, yaşam hakkının gerektirdiği maddi ve usuli pozitif yükümlülükler kapsamında toplumsal cinsiyet ekseninde özel önlemlere vurgu yapmaktadır. Şiddete karşı gece-gündüz işleyecek bir kolluk desteği, kimlik ve aidiyetleri nedeniyle çoklu ayrımcılık pratiklerine maruz kalma tehlikesinde olanların korunması için acil ve etkili koruma mekanizmalarının oluşturulması bu kapsamda sayılmıştır.

Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (“CEDAW/ Sözleşme”)nin, maddi eşitlik bakımından geçici özel önlemlere dair düzenlemesi (m. 4) yanında, kamusal yaşama katılım (m. 7 ve 8), çalışma yaşamında

[16] “Thematic Study on the Rights of Persons with Disabilities under Article 11 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, on Situations of Risk and Humanitarian Emergencies,” UN Human Rights Council, A/HRC/31/30, 30.11.2015.

[17] “General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12),” CESCR, 2019, Para.16.

[18] “General Comment No. 36 Article 6: Right to Life,” UN Human Rights Committee, 2019.

fırsat eşitliği (m. 11), yeterli ve gerekli beslenmeyi güvenceleyen bir sağlık hakkı (m. 12) konumuzla bağlantılıdır. Sözleşmenin kentsel ve kırsal alanda yaşayan kadınlar ve kız çocukları bakımından kalkınma planları dahil tüm planlama süreçlerinde özel tedbirlere gönderme yapan düzenlemeleri (m. 14) de afet planlamasında yol göstericidir. Eğitim kamu hizmetinin teknik alanda uzmanlıkların güçlendirilmesine yönelik planlanması, tarım kredilerine erişim, kooperatifleşme yoluyla iş imkanlarının artırılması, yerleşim alanlarının tespitinde eşitlik yükümlülüklerinin gözetilmesi ile barınma, elektrik, su ve iletişim teknolojilerine erişimde uygun koşulların yaratılması ilgili maddedeki özel önlemler kapsamındadır. Deprem bölgesindeki kentsel ve kırsal alanda yaşayan öznelerin haklara erişiminde bu sözleşme mevcut durumda oldukça işlevsel olabilecektir.

CEDAW Komitesinin 37(2018) numaralı tavsiye kararı^[19] ise iklim krizinden kaynaklı ya da diğer afetlerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin gereklerini konu edinmiştir. Afetlerin toplumsal cinsiyet kaynaklı kalıp yargıları tetiklediğini ve bu nedenle gerekli yaşamsal ihtiyaçlara erişim yanında, yaşam üzerinde karar verme özerkliğini engellediğini belirten rapor, kötü afet yönetimini bu gruba mensup kişilerin kendi kaderini tayin hakkı önünde engel olarak görmektedir. Belgede; kadınlar ve çocuklar başta olmak üzere dezavantajlı gruplar için gündeme gelebilen kırılganlık (“vulnerability”) durumu bakımından; olumsuz stereotipleri ifade eden bir kavram olarak düşünülmemesi uyarısı vardır. Haliyle kırılganlık toplumsal cinsiyet temelinde fiziki, ekonomik, bilgisel ve diğer kapasite sorunlarına gönderme yapan bir kavram olmaktan ziyade, insan hakları ve özelde eşitlik hukuku alanına kazandırılmış bir koruma ve sorumluluk kalkanı ve afetten zarar görebilirlik ekseninde tanımlanmalıdır. Zira günümüzde popüler bir nosyona dönüşen ve kentlere, yönetimlere ve sistemlere dair beklentiyi ifade eden dirençlilik (“resilience”) kavramı karşısında öznelerle atfedilen kırılganlık, yeni bir düalizm ve hiyerarşiyi doğurabilecek kapasitededir. Şu unutulmamalıdır: afet halinde kırılganlığı yaratan, kamu gücü kullanan makamlar ile üçüncü kişilerden kaynaklı tarihsel ve güncel ayrımcılık çerçevesi ile afet yönetimindeki ihmallerdir. Bu nedenle kırılganlık değerlendirmesi, CEDAW Komitesine göre; süregelen dolaylı ayrımcılık pratikleri ya da akut subjektif hak ihlallerini dikkate alan, haklara/adalete erişimde özel tedbirleri gerektiren bir

[19] “General Recommendation No.37 (2018) on Gender-related Dimensions of Disaster Risk Reduction in a Changing Climate,” CEDAW, 13/03/2018.

maddi içeriğe sahiptir ve yokluğunda pozitif yükümlülüklerin ihlali yanında, mağdurlaştırma gibi yeni ayrımcılık biçimlerine de neden olabilecektir.^[20]

Denetim mekanizmaları önünde dile getirilen bireysel şikayetler incelendiğinde ise; afet öncesi ve sonrasında maddi pozitif önlemler noktasında devletlerin afet yönetimi politikalarının yerindeliliğini denetlemekten imtina halinin söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin BM İnsan Hakları Komitesi önüne gelen ve aralarında kadınların bulunduğu kırk iki Sri Lanka vatandaşının başvurusunda^[21] Tsunami sonrasında ekonomik kayıplara uğrayan bölgede kalkınmanın sağlanması amacıyla hazırlanan yol projesi nedeniyle, evlerinden ve topraklarından edilen kişilerin sağlıklı çevrede yaşama hakkı, proje süreçlerine katılma ve nihayet süreç hakkında bilgiye erişim haklarının ihlal edildiği iddiaları gündeme gelmiştir. Komite, mülkiyet hakkı kayıplarının düzenli aralıklarla tazmin edilmesini yaşanan mağduriyetin giderilmesi bakımından yeterli görmüştür. Ayrık görüş yazan iki üye, Medeni, Siyasi ve Kültürel Haklar Sözleşmesindeki kişilerin yaşayacakları yeri seçme hakkı (m. 12) ile özel yaşam hakkını (m. 17) birlikte yorumlamış ve evin korunması hakkı bakımından herkesin hukukun korumasından eşit yararlandırılmadığı ayrımcılık durumuna dikkat çekmiştir.

İnsan Hakları Komitesi *Yashar Agazade/Azərbaycan* kararında^[22] 20.000 evin etkilendiği sel olayından sonra, hasarın giderilmesi amacıyla oluşturulan fondan yapılan yardımların dağıtılma esaslarına dair Bakanlar Kurulundan istenen bilginin cevapsız bırakılması, ifade hürriyeti kapsamında kamusal bilgiye erişim hakkının ihlalini doğurmuştur.

Geçmişte meydana gelen ya da yakın gelecekte meydana gelmesi bilimsel olarak raporlanmış doğal afetler nedeniyle Avrupa ülkelerine göç etmiş kişilerin geri gönderilmesi kararlarına dair şikayetler afetlerin yerinden edilme boyutuna dikkat çekmektedir. Örnek kararlarda, prosedürel güvenceler sağlandığı sürece ülkelerin takdir yetkisine müdahale edilmemesi^[23] bir eğilimdir. Bu doğrultuda İnsan Hakları Komitesinin *Teitiota/Yeni Zelanda*

[20] CEDAW, *A.F./İtalya*, K.T. 20/07/2022, s.13.

[21] CCPR, *Susila Malani Dahanayake and 41 Other Sri Lankan Citizens/Sri Lanka*, K.T.25/07/2006, s.13.

[22] CCPR, *Yashar Agazade/Azərbaycan*, K.T. 24/07/2019, s.5.

[23] CAT, *M. C. M. V. F. Ve diğerleri/İsveç*, K.T.14/11/2005.

kararı^[24] ile CEDAW Komitesinin *E.W./Danimarka* kararı^[25] anılmalıdır. Teitiota kararında, iklim krizi ve küresel ısınmanın etkisiyle yaşam alanları ve toprakları sular altında kalan ve içme suyuna erişim dahil temel ihtiyaçlarını gidermede sorunlar yaşayan bir ailenin iklim mülteciliği statüsü başvurusu ve geri gönderilme halinde yaşam hakkı ihlaline uğrama savları kabul görmemiştir. Komite; doğal afetler ya da iklim krizi nedeniyle meydana gelen afetlerin, onurlu yaşam hakkının ihlaline yol açabileceğini kabul etmektedir. Fakat dönülecek ülkedeki herkes bakımından bu riskin var olduğunu, uluslararası toplum ile devletlerin önlem niteliğindeki dirençlilik politikalarının haklara erişimde kırılabilirlik riskini azaltabileceği beklentisi üstün gelmiştir.

Moğolistan'da 1996'da meydana gelen depremde evini kaybeden E.W.'nin bir dizi olay sonrasında Danimarka'ya iltica süreci, toplumsal cinsiyet temelli şiddetin afet halinde görünümünü betimlemektedir. E.W., bir azınlık grubuna mensup kocasının kamu idareleri ile çatışması nedeniyle dolayısıyla ayrımcılık yanında farklı şiddet ve ayrımcılık biçimlerine maruz kalmıştır. Zarar gören arazi üzerindeki mülkiyet haklarının deprem sonrası yeniden tesisine ilişkin yerel ve bölgesel makamlara yapılan başvurular, kocanın dövülmesi ve ardından öldüğünün bildirilmesi ile sonuçlanmıştır. Okuma yazması olmayan E.W., yaklaşık on bir yıl süren süreçte; yiyecek, barınma gibi yaşamsal ihtiyaçlara erişim sorunları yanında kamu görevlileri ile yaşadığı yerdeki hakim konumdaki kişilerin toplu tecavüzüne uğramıştır. 2007'de kocasının aslında ölmediğini ve tutsak olduğunu öğrenen başvurucu ile bir araya geldiği kocası, yasadışı yollarla Danimarka'ya gitmiştir. Danimarka makamlarının, E.W.'nin, geri gönderilmesi halinde cinsel şiddete uğrayacağına dair beyanlarını değerlendirirken makul özen yükümlülüğünü yerine getirdiğine hükmeden Komite, başvurucunun Çin'de yaşayan kardeşi ve yeğenlerinin ailevi desteği ile kırılabilirlik durumunun onarabileceğini belirtmiştir. Patriyarkal yapıları onarıcı ve dönüştürücü adalet bakımından çözüm olarak sunan bu yorum öte yandan, eşitliğin önünde bariyer olabilen gelenek ve kalıp yargıları dönüştürmeyi hedefleyen CEDAW sözleşmesinin amacı ile çelişki içindedir (m. 5).

[24] CCPR, *Ioane Teitiota/Yeni Zelanda*, K.T.24/09/2019, s.12.

[25] CEDAW, *E.W./Danimarka*, K.T.28/02/2017, s.14.

B) AİHM KARARLARINDA ÇEVRESEL TAHRİBAT, TOPLUMSAL CİNSİYET VE AFET BAĞI

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin (“AİHS”) 1. maddesi, Sözleşme düzeninin koruduğu hak ve özgürlükleri güvence altına almak konusunda taraf devletlere açık ödev yüklemektedir. Bu korumanın, maddi ve usuli süreklilik içerisinde etkili olması ise Sözleşmenin yaşayan bir belge^[26] niteliğinin yansıması olarak, hakların teorik ya da farazi (“theoretical or illusory”) olarak değil; uygulanabilir ve etkin (“practical and effective”) yöntemlerle korunmasını gerektirmektedir.^[27] Nitekim, *Selmouni/Fransa*^[28] kararında belirtildiği şekliyle, hak ve özgürlüklerin yaşayan doğası; istisnasız ve dirençli bir koruma sisteminin kurulmasını ve ihlal iddialarının ciddiyetle araştırılmasını zorunlu kılmaktadır.

AİHM önünde; çevre tahribatı, afetler ile küresel ısınma nedeniyle gündeme gelen hak ihlallerinde; yaşam hakkı (m. 2), kötü muamele yasağı (m. 3), özel yaşam ve aile yaşamının korunması hakkı (m. 8), adil yargılanma hakkı (m. 6), etkili başvuru hakkı (m. 13), mülkiyet (P1-1) ve yerleşme ve seyahat hürriyeti (P4-2) gibi hak ve özgürlüklerin ihlali iddialarına rastlamak mümkündür. Mahkemenin özellikle çevresel bozulmadan etkilenen onurlu yaşam hakkı ve kötü muamele yasağı ile diğer haklar arasında kurduğu bağlantı, afet politikaları alanında önemli bir koruma kalkanı oluşturma potansiyeline sahiptir. İstisnası olmayan *jus cogens* kuralı olarak kötü muamele yasağı ile istisnaları sınırlı yaşam hakkı koruması; çevresel kamu politikaları nedeniyle hakların sınırlandırılmasında takdir yetkisinin daralmasına neden olduğu için maddi ve usuli pozitif yükümlülükler alanının genişlemesine imkan sağlamaktadır.

[26] AİHM, *Tyrer/BK*, B.N.5856/72, K.T. 25/04/1978.

[27] Daniel Rietiker, “The Principle of “Effectiveness” in the Recent Jurisprudence of the European Court of Human Rights: Its Different Dimensions and Its Consistency with Public International Law- No Need for the Concept of Treaty Sui Generis,” *Nordic Journal of International Law* 79 (2010); 245-277.

[28] AİHM, *Selmouni/Fransa*, B.N.25803/94, K.T.28/07/1999, Para.101.

Mahkemenin *Öneriyıldız/Türkiye* kararı^[29] insan hayatına yönelen potansiyel risklere karşı devletin sorumluluğunu, gerekli her türlü önlemi almak olarak tanımlamaktadır. Kamusal ya da özel faaliyetler nedeniyle yaşam hakkına yönelen tehlikelerin önlenmesinde devletin *a fortiori* sorumluluğunun esas olduğu; riskin önlenmesine yönelik eylem, olumsuz eylem ya da ihmallerin sorumlulukta dikkate alınacağı tespitleri, kararın önemli çıktısıdır. Somut olayda gecekondu bölgesindeki çöp patlamasına dair riskin mevcudiyeti ve yakınlığının bilimsel raporlarla ortaya konmasına rağmen önlem alınmamış olması ve dahası ilgili yerde af yoluyla mevcut aksaklıklara dair cezasızlık yaratılması, maddi pozitif yükümlülüklerin (“substantive aspect”) ihlalini doğurmuştur. İdarenin bu tutumu, riskin ciddiyetinin halk bakımından öngörülebilirliğini de zayıflatmıştır. 6 Şubat depremleri bakımından kararın önemli bir boyutu da, önleyici tedbirler bakımından mazeret olarak ileri sürülen mali kaynakların yetersizliği (Anayasa m. 65) argümanının kabul edilmemesidir. AİHM’e göre, risk azaltmaya yönelik alınabilecek uygun maliyetli bilimsel tedbirler raporlanmışken, bu argüman sorumluluğu ortadan kaldırmak için yeterli değildir. Dahası idarenin zarar önleme sorumluluğundan kurtulması için, *Taşkın ve Diğerleri/Türkiye*^[30] kararında belirtildiği üzere, siyanür gibi ağır metallerin neden olduğu çevresel zararın yirmi ile elli yıl arasında bir zaman diliminde gerçekleşme riski argümanı da yeterli değildir.

Öneriyıldız kararı; yaşam hakkının etkili korunması amacıyla yasal ve idari çerçevenin oluşturulması ve bu kapsamda ruhsatlandırma, imar, iş güvenliği ve halk sağlığı yanında kolluk denetimi, halkın risk konusunda bilgilendirilmesi gibi teknik afet yönetiminin aşamalarını maddi pozitif yükümlülüklerle dönüştürmesi bakımından da önemlidir. Sonraki tarihli *Budayeva/Rusya* kararında^[31] ise; mevcut, bilinebilir, tekrarlanan risklere yönelik teknik izleme ve önleme sistemlerinin kurulması, kentsel planlama, yerleşim yeri belirleme ve tahliye planlarının yapılması gibi güncel afet terminolojisi de hukukileştirilmiş ve yükümlülüklerin kapsamı genişletilmiştir.

Bu kapsamda, halkın bilgilendirilmesi yükümlülüğünün içtihadı yansıması da dikkate değerdir. Büyük Dairenin *Guerra ve Diğerleri/İtalya*

[29] AİHM, *Öneriyıldız/Türkiye*, B.N 48939/99, K.T.30/11/2004, Para.71, 104.

[30] AİHM, *Taşkın ve Diğerleri*, B.N. 46117/99, K.T.10/11/2014, Para.118-125.

[31] AİHM, *Budayeva/Rusya*, B.N. 15339/02, K.T. 20/03/2008, Para.161-165.

kararı^[32] başka türlü bilgiye erişmenin mümkün olmadığı hallerde, çevresel meselelere dair bilgi toplamayı, bilgiyi işlemeyi ve kamunun bilgisine sunmayı, ifade hürriyetinin pozitif yükümlülükler alanında kabul etmiştir. Bir yerel projedeki güvenlik ve maliyet sorunlarını dile getiren bir belediye meclisi üyesinin, kişisel ifade hürriyeti yanında, yerel topluluk adına gözetim ve uyarma ödevine (“role de vigie et d’alerte”) yollama yapan *Lacroix/Fransa* kararı^[33] afet yönetiminde görevli ve yetki makamların maddi pozitif yükümlülükleri kapsamında halkı bilgilendirme ödevi bakımından dikkate alınmalıdır.

Yaşamsal risk bulunan durumlarda, kişilerin en az müdahale ile kurtarılması noktasında *Finogenov/Rusya* kararı^[34] afet sonrası müdahale/kurtarma yükümlülükleri açısından ilkeler derlemeye imkan sağlamaktadır. Karar, Rusya’da bir rehine kurtarma operasyonunda kimyasal gaz kullanılması sonucunda meydana gelen ölümleri konu almaktadır. Mahkeme bu tür kurtarma operasyonlarında, yaşam hakkının gerektirdiği negatif ve pozitif yükümlülükler ayrımının muğlaklaştığını kabul etmiştir. Öte yandan kurtarma operasyonunun planlamasındaki sorunları, sorumluluk tespitinde özel olarak incelemiştir. Buna göre, kurtarma operasyonunda görev alacak olan kurumlar ve kişilerin belirlenmesi; bunlar arasındaki iletişim ve koordinasyon imkanlarındaki aksaklıklar nedeniyle meydana gelen riskler, görevlendirilecek acil müdahale tıbbi personelinin risk gruplarına göre hazırlanması ve nihayet kurtarılan kişilerin durumlarının ciddiyetine göre seyyar sağlık araçları ya da hastanelere sevkindeki hata, ihmal ve olumsuz eylemler, yaşam hakkından kaynaklanan pozitif yükümlülüklerin ihlalini doğurmuştur. Benzer şekilde *Özel ve Diğerleri/Türkiye*^[35] kararında, Çınarcık depreminde kurtarma faaliyetlerindeki koordinasyonsuzluk nedeniyle yaşam hakkı ihlali iddiası olsa da AİHM konuyu usuli yükümlülükler bakımından incelemeyi tercih etmiştir. Öte yandan 6 Şubat depremleri öncesinde hazırlanan il bazlı afet müdahale planları ve idarenin kurtarma faaliyetlerindeki karar ve eylemleri ile olumsuz eylemleri, yaşam hakkı

[32] AİHM, *Guerra ve Diğerleri/İtalya*, B.N. 14967/89, K.T.19/02/1998, Para.52.

[33] AİHM, *Lacroix/Fransa*, B.N.45519/12, K.T.07/09/2017, Para.40.

[34] AİHM, *Finogenov/Rusya*, B.N.8299/03, K.T.20/12/2011, Para.237-262.

[35] AİHM, *M. Özel ve Diğerleri/Türkiye*, B.N.14350/05, K.T.17/11/2015, Para.140.

bakımından *Finogenov* testinin yapılmasına imkan verebilecektir. Nitekim Anayasa Mahkemesi (“AYM”) *Serpil Kerimoğlu ve Diğerleri* kararında^[36] yaşam hakkına yönelen bilinebilir, potansiyel risklerin önlenmesi amacıyla alınması gereken makul tedbirlerdeki başarısızlığın, yaşam hakkının doğurduğu maddi pozitif yükümlülüklerin ihlaline neden olabileceğini söylemiştir.

Usuli yükümlülükler bakımından oluşan içtihatla ise; sorumluların tespiti ve sorumluluklarının belirlenmesi amacıyla yürütülen idari-cezai süreçlerdeki aksaklıklar, sorumluluğun sadece ihmal ile sınırlandırılması, yargılamanın makul süreyi aşması veya cezasızlık pratiği de yaşam hakkından kaynaklanan pozitif yükümlülüklerin ihlalini getirebilmektedir (*Budayeva ve Öneriyıldız, Finegenov* kararları). Örneğin *Özel ve Diğerleri* kararında; kamu görevlilerin yargılanmasının 4483 sayılı Kanun doğrultusunda ön izin müessesesi nedeniyle başarısız olmasını, diğer sorumluların on iki yıl süren yargılamalarını, hukuk devleti ve adalete güvenin tesisinde yetersiz bulmuş ve usuli boyutun ihlali^[37] olarak tanımlamıştır.

Fadayeval/Rusya kararında^[38] endüstriyel alanlarda yaşanan çevre kirlenmesi nedeniyle sağlıklı yaşam hakkına müdahale edilen bir kadın ve ailesinin, ilgili alandan tahliye edilmemesi ve kendilerine alternatif barınma/konut imkanların sunulmaması hukuki sorundur. AİHM, 8.maddeden kaynaklı pozitif yükümlülüklerin olayda ihlal edildiğine hükmetmiştir. Bu karar, deprem sonrasında sağlıklı çevrede barınma ve konut ihtiyacı bakımından yol gösterici olabilecektir.

Henüz karara bağlanmamakla birlikte toplumsal cinsiyet eşitsizliği tartışmasını ekolojik tahribat ile bağlantılandıran *Verein KlimaSeniorinnen/İsviçre* başvurusu anılmaya değerdir.^[39] İklim krizine karşı devletin

[36] AYM, *Serpil Kerimoğlu ve Diğerleri*, B. N: 2012/752, K.T.17/9/2013, Para.53.

[37] AYM'nin bu konudaki yaklaşımı farklıdır. Van depreminde, kamu görevlileri için üç yıl ön izin verilmemesi, özen yükümlülüğüne aykırıdır; fakat ihlali doğurmamıştır. AYM, *Mehmet Ali Emir ve Diğerleri*[GK], B.N. 2014/16482, K.T.17/1/2019, Para. 104-105.

[38] AİHM, *Fadayeval/Rusya*, B.N. 55723/00, K.T.09/06/2005, Para.116-134.

[39] AİHM, *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve Diğerleri/İsviçre*, B.N.53600/20, B.T.17/03/2021.

yeterli önlemleri almaması, başvurucu yaşlı kadınların sağlık durumunun kötüleşmesinin, ölüm riskinin artmasının doğrudan nedeni olarak ileri sürülmüştür. Bu kapsamda insan onuruna yaraşır yaşam hakkı, meydana gelen kronik sağlık sorunları nedeniyle kötü muameleyle uğramama ve nihayet onurlu bir ölüm hakkı başvurunun esasını oluşturmaktadır.^[40]

Bu sav, daha önce BM belgelerinde yer alan, afetlerden kadınların daha çok zarar görmesi tespitleriyle uyumludur ve iklim krizini esas olarak yaş, bakım sorunu ve toplumsal cinsiyet^[41] temelli tartışmaya açmaktadır. Herkes bakımından sonuçlar doğuran afetler ve iklim krizi olguları, sonuçları ve etkileri itibarıyla toplumsal cinsiyet normları ile birleştiğinde, dolaylı ayrımcılık oluşturmaktadır. AİHM açısından bu bağlantı esasında yeni değildir. *Opuz/Türkiye* kararında^[42] Türkiye’de adalete erişimin genel olarak sorunlu yapısı karşısında, kadınların ve özel olarak da düşük gelirli ailelerden gelen ya da savaş ile doğal afetlerden kaçan kadınların bu sorundan daha olumsuz etkilendiği tespitine yer verilmiştir. Mahkemenin diğer kararlarında da bu yaklaşım sürdürülmüştür. Geçmişte yaşanan ve süregelen fiziksel, ekonomik, ruhsal ve benzeri ayrımcılık biçimlerine maruz kalan gruplar ve bu grupların üyelerinin, yeni durumlarda yaşadıkları eza ya da baskı bütüncül değerlendirilmelidir. Geçmişin ve güncel durumun etkisinde şekillenen kırılmalı koşulları, makul özen yükümlülüğü çerçevesinde maddi ve usuli pozitif yükümlülükler saygıyı zorunlu kılmaktadır.^[43] Makul özen yükümlülüğünün afet alanına yansımalarının nasıl yorumlanacağı noktasında iki karar yol gösterici olabilir. Toplumsal cinsiyet temelinde şiddete karşı mevzuat yokluğu veya mevzuatın ileriye dönük olarak işlevsizleştirilmesi, şiddetin başlı başına kötü muamele seviyesine yükselmesine neden olabilirken^[44], şiddete karşı cezasızlık rejimi pozitif

[40] Başvuru dilekçesinin metni için Bkz. *Klimasenioren*, 26.11.2020, erişim tarihi: 22 Mart 2023: http://climatecasechart.com/wp-content/uploads/sites/16/non-us-case-documents/2020/20201126_Application-no.-5360020_application-1.pdf.

[41] “General Recommendation No. 27 on Older Women and Protection of Their Human Rights,” CEDAW, 16.10.2010.

[42] AİHM, *Opuz/Türkiye*, B.N. 33401/02, K.T.09.06.2009, Para.99, 200.

[43] AİHM, *Talpis/İtalya*, B.N.41237/14, 02/03/2017, Para.130.

[44] AİHM, *Volodina/Rusya*, B.N.41261/17, K.T.09/07/2019, Para.78-85.

yükümlülüklerin ihlalini getirebilmektedir.^[45] Sonuç olarak AİHM'in ifadesiyle, İstanbul Sözleşmesinin şiddete karşı bütüncül yaklaşımını dikkate alan bir özen yükümlülüğü ancak Sözleşmenin amacına uygun olacaktır.^[46]

[45] AİHM, *E.G./Moldova*, B.N.37882/13, K.T.13/04/2021, Para.37-51.

[46] AİHM, *Buturuga/Romanya*, B.N. 56867/15, K.T.11/02/2020, Para.67.

SONUÇ YERİNE: TÜRKİYE BAKIMINDAN DEĞERLENDİRME

Çalışmamızda, teknik afet yönetiminin farklı aşamalarında gündeme gelebilen ve kamu gücünün sorumluluğunu doğuran maddi ve usuli pozitif yükümlülükleri ve bunların toplumsal cinsiyet eşitliği alanına yansımalarını yapılan başvurular ekseninde değerlendirdik. Uluslararası insan hakları mekanizmaları önüne taşınan bu başvurular göstermektedir ki çevresel tahribat ve afetler, kamu gücünün sorumluluğunu genişletmekte ve mücbir sebep argümanı yerine hakların korunmasında olumlu edimi gerektiren bir pozitif yükümlülükler alanı açmaktadır. Bu gelişme, afet halinde derinleşebilen toplumsal cinsiyet eşitsizliği alanında da sonuç doğurmaktadır.

Türkiye'nin deprem ülkesi olması bilimsel bir olgu iken, 6 Şubat'ta meydana gelen depremlerin afete dönüşmesi, önceki bölümlerde ortaya konulan pozitif yükümlülükleri kapsayan etkili bir hukuk sisteminin kurulamamasıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu hukuki duruma, toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından kazanımların sistematik olarak geriletilmesi politikaları eklendiğinde, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliğin derinleştiği bir tablo^[47] ortaya çıkmıştır. Haklara ve kamu hizmetlerine erişimde toplumsal cinsiyet eşitliğini dikkate alan yaklaşımın eksikliği bu tablonun birincil nedenidir.

Türkiye'nin afet yönetimine dair temel ve ikincil mevzuatının^[48] bütüncül bir afet yönetimi bakımından sunduğu çerçeve, pozitif yükümlülüklerin

[47] EŞİK, *6 Şubat 2023 Depremleri: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakış Açısından Geleceğe Notlar*", erişim: 18 Mart 2023, https://esik.org.tr/s/2547/i/ESIK_DepremRaporu_TCE_BakisAcisindan_GelecegeNotlar.pdf; Morçatı, *Depremden Etkilenen Bölgede Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Mekanizmaları*, erişim: 7 Mart 2023, <https://morcati.org.tr/izleme-raporlari/>; Atalay Göçer, *Deprem Sonrası Geçici Barınma Mekanları Diyarbakır'da Depremden Hayatta Kalan Lgbti+'lar*, erişim: 1 Mayıs 2023, https://bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/003/747/original/DEPREM_SONRASI_GEC%CC%A7I%CC%87CI%CC%87_BARINMA_MEKANLARI.pdf?1678447144.

[48] 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun; 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanun, 3194 sayılı İmar Kanunu, 6305 sayılı Afet Sigortaları Kanunu, 4123 sayılı Tabii Afet Nedeniyle Meydana Gelen Hasar ve Tahribata İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesine Dair Kanun, 7126 sayılı Sivil Savunma Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5442 İl İdaresi Kanunu, 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu,

tespiti bakımından büyük ölçüde yeterli olsa da, maddi eşitlikçi özel önlemlerin yokluğu cinsiyetli bir afet yönetim hukukunun doğmasına neden olmuştur. 2021 İnsan Hakları Eylem Planında, kadınlar ve çocuklar için yeşil alanlara erişilebilirlik hedefi olsa da, aile statüsü dışında afet yönetiminde toplumsal cinsiyet eşitliğine dair perspektif yoktur.

Deprem sonrasında aile eksenli barınma, yardım ve hak sahipliği (7269 sayılı Kanun, m.29) yaklaşımı, deprem öncesinde var olan eşitsizlik çerçevesini daha da güçlendirecek niteliktedir. Bu aşamada Anayasanın 10. maddesindeki maddi eşitlik temelli özel önlemlerin hayata geçirilmesi ve yukarıda bahsedilen uluslararası insan hakları hukukunun belirlediği çerçevenin dikkate alınması kamu makamları bakımından gereklidir. Çadır kentlerde güvenlik ihtiyacı yanında, temel ihtiyaçlara erişimdeki aile temelli hak sahipliği yaklaşımının terkedilmesi^[49] meydana gelen ya da gelebilecek ihlallere karşı bir önlem olarak düşünülmelidir. Nitekim Olağanüstü Hal Kanununun 9. maddesi ve 7269 sayılı Kanunun 6. maddesi çerçevesinde gıda, ısınma, temizlik, aydınlanma ve diğer ihtiyaçların temin edilmesi ve bunlara erişimin kolaylaştırılması idare bakımından somut pozitif yükümlülükler öngörmektedir.

Deprem bölgesinde geçici barınma yeri olan çadır kentlerin ve bu alandaki çadırların, 6284 sayılı Kanun kapsamında bir ev olarak kabulü ve şiddete karşı önleyici ve koruyucu tedbirlerin uygulanması da bu eşitlik çerçevesinin bir gereğidir.

126 sayılı OHAL Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin^[50] öngördüğü merkezileşmiş sistemin aksine, afet yönetiminde merkez-yerel arasında işbirliği de toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından önemlidir. Nihayet afet yönetimi alanında yetki ve sorumluluğu bulunan yerel yönetimlerin bundan sonraki dönemde mahalle yönetiminden başlayarak (5393, m. 9); kentsel planlama (5393, m. 14,73), afet planlaması (5393, m. 53; 5216, m. 7) alanlarında; şehir sakinlerinin eşit katılım hakları (5393, m. 13) ile kamu hizmetlerini en yakın yerde ve uygun yöntemle sunma (5393, m. 14) ilkeleri çerçevesinde

1 ve 4 Numaralı 4 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri, 6306 Sayılı Kanunun Uygulama Yönetmeliği bu kapsamda temel mevzuattır.

[49] Bu yönde Bkz. AYM, *Nuriye Arpa*, B.N.2018/18505, K.T.16/06/2021.

[50] R.G. Tarih-Sayı: 24/02/2023- 32114.

afet yönetimini planlaması gereklidir. Bu bütünleşik planlama ve hizmet sunumunda toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeten bir yaklaşım halinde ancak gelecek açısından eşitlikçi bir afet yönetimi mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Akandji-Kombe, Jean-François. *Positive obligations under the European Convention on Human Rights*. Belçika:Council of Europe, 2007. <https://rm.coe.int/168007ff4d>.
- Bilkent Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi. *10 İlde Deprem Nedeniyle Gündeme Gelen Hak İhlallerinin Giderilmesi İçin Anayasa ve İdare Hukuku Kapsamında Sorumluluk*. Ankara:Şubat 2023, 19-32.
- Foster, John Bellamy, Brett Clark, Richard York. *The Ecological Rift: Capitalisms War on the Earth*. New York: NYU Press. 2010.
- Kahraman Sümeyye, Erkan Polat, Burak Korkmazürek. “Afet Yönetim Döngüsündeki Temel Kavramlar.” *Avrasya Terim Dergisi* 9, no.3 (2021): 7-14.
- Lottie, Lane. “The Horizontal Effect of International Human Rights Law in Practice.” *European Journal of Comparative Law and Governance* 5, 1 (2018): 5-88. doi: <https://doi.org/10.1163/22134514-00501001>.
- Plumwood Val. *Feminism and the Mastery of Nature*. New York: Routledge, 1983, 19-40.
- Rietiker Daniel. “The Principle of “Effectiveness in the Recent Jurisprudence of the European Court of Human Rights: Its Different Dimensions and Its Consistency with Public International Law -No Need for the Concept of Treaty Sui Generis.” *Nordic Journal of International Law* 79 (2010): 245-277. https://brill.com/view/journals/nord/79/2/article-p245_2.xml?language=en.
- Venier, Silva, “Positive Obligations under Human Rights Law to Protect against CBRN Risks.” içinde *International Law and Chemical, Biological, Radio-Nuclear (CBRN) Events: Towards an All-Hazards Approach*, Editörler Andreas de Guttry, Micaela Frulli, Federico Casolari, and Ludovica Poli, 481-500. Leiden: Brill, 2022.

Diğer Kaynaklar

- “6 Şubat 2023 Depremleri: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakış Açısından Geleceğe Notlar”. Eşik. Erişim Tarihi: 18 Mart 2023. https://esik.org.tr/s/2547/i/ESIK_DepremRaporu_TCE_BakisAcisindan_GelecegeNotlar.pdf.
- “Depremden Etkilenen Bölgede Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Mekanizmaları”. Morçatı. Erişim Tarihi: 7 Mart 2023. <https://morcati.org.tr/izleme-raporlari/>.
- “General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12)”. CESCR. 2019.
- “General Comment No. 36 Article 6: Right to Life”. Human Rights Committee. 2019.
- “General Recommendation No. 27 on Older Women and Protection of Their Human Rights”. CEDAW. 16.10.2010.
- “General Recommendation No. 35 on Gender-based Violence Against Women, Updating General Recommendation No. 19”. CEDAW. 2017.
- “General Recommendation No.37 (2018) on Gender-related Dimensions of Disaster Risk Reduction in a Changing Climate”. CEDAW. 13/03/2018.
- “Gender and Disasters”, UNDP, erişim 16 Ağustos 2023, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/latinamerica/7Disaster-Risk-Reduction---Gender.pdf>.
- “Klimasenorinnen”. 26.11.2020. Erişim Tarihi: 22 Mart 2023. http://climatecasechart.com/wp-content/uploads/sites/16/non-us-case-documents/2020/20201126_Application-no.-5360020_application-1.pdf.
- “Report of the World Conference on Disaster Reduction”. UN. 18-22/01/2005.
- “Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015- 2030”. UN. 18-22/01/2005.

“Thematic Study on the Rights of Persons with Disabilities under article 11 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, on Situations of Risk and Humanitarian Emergencies”. UN Human Rights Council. A/HRC/31/30,.30.11.2015.

“Yokohama Strategy and Plan of Action for a Safer World”. UN. 23/05/1994.
Vienna Declaration and Programme of Action, Birleşmiş Milletler, 1993.

Kararlar:

AİHM, Budayeva/Rusya, B.N. 15339/02, K.T. 20/03/2008.

AİHM, Buturuga/Romanya, B.N. 56867/15, K.T.11/02/2020.

AİHM, E.G./Moldova, B.N.37882/13, K.T.13/04/2021.

AİHM, Fadayeva/Rusya, B.N. 55723/00, K.T.09/06/2005.

AİHM, Finogenov/Rusya, B.N.8299/03, K.T.20/12/2011.

AİHM, Lacroix/Fransa, B.N.45519/12, K.T.07/09/2017.

AİHM, M. Özel ve Diğerleri/Türkiye, B.N.14350/05, K.T.17/11/2015.

AİHM, Opuz/Türkiye, B.N. 33401/02, K.T.09.06.2009.

AİHM, Öneriyıldız/Türkiye, B.N 48939/99, K.T.30/11/2004.

AİHM, Selmouni/Fransa, B.N.25803/94, K.T.28/07/1999.

AİHM, Talpis/İtalya, B.N.41237/14, 02/03/2017.

AİHM, Taşkın ve Diğerleri, B.N. 46117/99, K.T.10/11/2014.

AİHM, Tyrer/BK, B.N.5856/72, K.T. 25/04/1978.

AİHM, Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others/İsviçre, B.N.53600/20, B.T.17/03/2021.

AİHM, Volodina/Rusya, B.N.41261/17, K.T.09/07/2019.

AİHM, Guerra ve Diğerleri/İtalya, B.N. 14967/89, K.T.19/02/1998.

AYM, Mehmet Ali Emir ve diğerleri, B. N: 2012/850, K.T. 7/11/2013.

AYM, Nuriye Arpa, B.N.2018/18505, K.T.16/06/2021.

AYM, Serpil Kerimoğlu ve Diğerleri, B. N: 2012/752, K.T..17/9/2013.

CAT, M. C. M. V. F. Ve diğçerleri/İsveç, K.T.14/11/2005.

CCPR, Ioane Teitiota/Yeni Zelanda, K.T.24/09/2019.

CCPR, Susila Malani Dahanayake and 41 other Sri Lankan citizens/Sri Lanka, K.T.25/07/2006.

CCPR, Yashar Agazade/Azerbaycan, K.T. 24/07/2019.

CEDAW, A.F./İtalya, K.T. 20707/2022.

CEDAW, E.W./Danimarka, K.T.28/02/2017.

Danıştay 6. Daire, E. 2002/549, K. 2004/2628, K.T. 27/4/2004.